

הרב אליהו בקשי דורון

שאלה חמורה בענין שמירת זרע לקיים פריה ורביה

באה לפני שאלה חמורה בענין קיום פריה ורביה, וכך היה המעשה. יהודי שומר תורה ומצווה מבני הקהלה פנה אלי בעקבות התייעצות עם הרופא. בנו הרגיש במיחוסים ולאחר בדיקות התברר שחלה במחלה ממארת, הרופאים קבעו שעליו לעבור סידרת טפולים של הקרנות וכדומה. לשאלתם הבהיר להם הרופא שהטיפולים פוגעים בכושר הפוריות. הבחור שהיה מאורס עשה כל המאמצים להנשא בהקדם האפשרי. ונקבעה החתונה תוך שלשה שבועות. הרופא קבע את התחלת הטפול בהקרנות כיומים לאחר החתונה. והציע לבחור להוציא זרעו עוד לפני הטפולים כדי שיוכלו להפרות את אשתו, בזרעו. האב ובנו באו לפני בשאלה אם מותר לעשות הדבר ואם רצוי לעשות כן.

בירור ראשון, ביררתי אם המיועדת להנשא והוריה, יודעים בדיוק מצבו הרפואי של החתן, ואעפ"כ מסכימים לזרו הנשואין. שאם לא כן, יש בדבר מכשלה של לפני עוור לא תתן מכשול ולא תעמוד על דם רעך. בכגון דא, מי שידוע האמת, ויש בידו להזהיר מנזק, חייב להודיע מדין השבת אבידה, ולא תעמוד על דם רעך. לפי שהנזק בל ישוער, ועיין בחלקת יעקב חלק ג' שדן ברופא שידוע מצב בריאותו של החתן, אם הסתירו הדבר מהכלה שמצבו חמור, עליו להציל ממכשול, ולהודיע על כך להורי הכלה. אפי' שהוראות המקצוע ושבועת הרופאים מחייבים סודיות, לפי שאין ההתחייבות המקצועית יכולה לבטל ממנו מצוה מן התורה, או להתיר לו להתעלם ולראות בנזק החמור. אולם, נתברר שמצבו ידוע היטב לכלה ולהוריה, ועל דעת כלם הסכימו להנשא בהקדם, כדי שיוכה להבנות ולהקים לו שם.

בכירור שני, פניתי לרופא המומחה בנושא זה, פרופ' רובינזון הי"ו מבית החולים רמב"ם, שמוכר לי היטב כיהודי שומר תורה ומצוות, הוא זה שהציע את הענין ושלח אותם בשאלה אלי. הרופא אישר לי שהטיפול בהקרנות פוגע בפוריות הגבר, ואחוזים גבוהים ביותר מאבדים כושר הפוריות בתקופת ההקרנות. ועל כן הציע את הדבר. לשאלתי אם אפשר יהיה לדחות את ההקרנות לכמה שבועות, עד שהבחור ינשא ויפקד בזרע של קיימא, השיב לי שכיון שהמחלה קיימת, עלולה היא להתפשט במפתיע ואין לקחת סיכון של דחית ההקרנות לשבועות, אפשר אולי להסתכן בדחיית הטיפול בימים.

לאחר שמיעת חוות דעת הרפואית בענין, ניסיתי לברר עם החתן והכלה אם אפשר להנשא בהקדם האפשרי אפי' במנין בבית, כדי שיוכלו לקיים המצוה כהלכתה ואחר כך יערכו מסיבת החתונה כמקובל. הבהרתי להם שחשיבות המצוה, ומניעת דרכים אחרות, כדאית להנשא בהקדם (מבלי אולם ומבלי סעודה כנהוג). אולם נתברר שהאשה צריכה לקבל המחזור בעוד כמה ימים. ולא יעלה בידה להטהר ולטבול לפני התאריך המשוער לנשואין, שהוא ימים ספורים מתחילת הטפול בהקרנה.

מאחר שנתברר שאין סיכוי שיוכלו להנשא ולהפקד כדרך כל הארץ, קמה השאלה וגם נצבה, אם להתיר הוצאת זרע מהבחור לפני הנשואין בעוד כוחו במותניו, כדי שיוכל להפרות האשה לאחר הנשואין. היות והשאלה חמורה ומיראי הוראה אני, כדרכי בקודש העברתי השאלה למי שבכחם לפסוק בכגון דא. היות והזמן דחק, עברה השאלה טלפונית דרך איש הבניים, ידי הרה"ה יוסף אפרתי שליט"א, בירושלים, שנכנס בשאלה זו להגאון ר' י' ש' אלישיב שליט"א.

תשובת הגאון היתה, שעקרונית אינו נזקק להשיב בענין הפרייה שלא בדרך כל הארץ, וטעמו עמו. מאחר ואני חייב להזקק לשאלה זו, פניתי שוב בשאלה לגאון שליט"א, באם אסתמך בנדון דידן על דעת הפוסקים המתירים הפריה ע"י הוצאת הזרע, האם בנדון דידן שהבחור לפני החופה, יוכל להוציא הזרע ולשומרו כדי להפרות את האשה. לאחר שהעלתי ספקותי בנדון, הציע הגאון, שבנדון דידן אין להתיר גם לדעת המתירים הוצאת זרע לשם הזרעה וקיום פריה ורביה.

סכמתי עם החתן לשמוע בעצת חכמים ולא להסתמך על ההיתר ומן השמים ירחמו. כמו כן סכמנו עם הרופא, שאם ע"י בדיקות חוזרות בימים שלפני החתונה, יתברר שאפשר לדחות לכמה ימים הטפולים ידחו הטפולים. עלה בדעתי שבכדי שיוכלו לשמש כמה ימים, ולא תאסר הכלה משום דם בתולים, להציע להם לפנות לרופא בעוד מועד. שיטפל בענין וימנע מהאשה ראיית דם בתולים בכיאה ראשונה, גם בנושא זה התיעצתי עם הגאון שליט"א. ואף בזאת השיב שאינו נזקק להשיב. אבל ציין שאוכל להסתמך על האגרות משה פיינשטיין שהקל בנדון, ועוד גדולים.

הבחור שמע לעצת חכמים, התחתן ובא כדרך כל הארץ. מצבו בשבוע החתונה השתפר ודחו הטפולים למשך שבועים. האשה נפקדה למועד נולדה להם בת. הבחור החל בטפולי ההקרנות ומצבו השתפר. אולם לאחר כשנתיים הלך לבית עולמו. לע"נ של המנוח אמרתי אשוב ואשנה פרק זה, ואעלה את הספיקות שהיו לי בנדון.

א. הדעות בדין הוצאת זרע לצורך הפריה

בדבר הוצאת זרע הבעל כדי להפרות האשה, כשאינה יכולה להפקד כדרך כל הארץ. דנו הפוסקים האחרונים בהרחבה. ואע"פ שהשאלה חמורה, לפי שאסור השחתת חמור מכל עבירות שבתורה (כהגדרת השו"ע בסימן כ"ג ס"א), רבו המתירים כיון שיש במעשה קיום פריה ורביה. אולם בתנאי מפורש שתהא ודאות מוחלטת שלא יחליפו הזרע, והדבר יעשה בהשגחה ובנאמנות ברורה. בין המתירים המהרש"ם בח"ג סי' רס"ח, בשו"ת עמק ההלכה סי' ס"ח. הרב פרנק זצ"ל בהר צבי אבן העזר ס' א'. בשו"ת מנחת יצחק להגרי' וייס שליט"א. באגרות משה להגר"מ פיינשטיין זצ"ל בסימן ע"א, בשו"ת זקן אהרן (וולקין) סי' צ"ג. בשו"ת תשובה שלמה ח"ב, וביביע אומר חלק ב' להגר"ע יוסף שליט"א. וכן כתב במאמר ב"נעם" כרך א' הגרש"ז אירבך שליט"א. ועוד.

על כל הנ"ל יש לצרף גדולי הפוסקים שדנו בהוצאת זרע הבעל לצורך בדיקה והורו להקל, כיון שהוצאה לצורך קיום פ"ו, וכ"ש בנדון דידן שבזרע עצמו מקיימים פ"ו. וביניהם האחיעזר בחלק ג', שבט סופר פי' א', ובאבני נזר ס' ס"ג. אולם, יש צד היתר בהוצאה לבדיקה שאין בהוצאה להזרעה. שהתירו הבדיקה רק למי שספק אם יוליד, ורק לאחר שהתברר שעבר זמן ולא נפקד, בהסתמך על דעת המנחת חינוך ועוד, שמי שאינו יכול להוליד אינו מצווה בהשחתה (כסכרת ר"ת שרק מי שמצווה על פ"ו מצווה על השחתה). ויש שהתירו ההוצאה לבדיקה רק בגרמא, כדוגמאת הראייה מיבמות ע"ו שבדקו אם פסול לבא בקהל ע"י גרימת הוצאה ולא במעשה בידים. ויש לציין שרוב האחרונים שדנו להתיר, למעשה בקשו הסכמת רבנים נוספים, (עיין מהרש"ם ובמנחת יצחק שם) והזהירו שלא לראות ההיתר כהיתר גמור ומפורסם מפני התקלות.

ואמנם רבו גם האוסרים להוציא זרע אפי' לצורך הפריה האשה. כך פסק הדברי מלכיאל בחלק ד'. בשו"ת משפטי עזריאל הראשל"צ זצ"ל, בישכיל עבדי לגר"ע הדיה זצ"ל חלק ה'. ויש המביאים גם בשם החזון איש, שנשאל אם אפשר להקדים להפרות אשה בהזרעה, כשאינה יכולה להפקד בימי טהרתה. ולא הסכים להתיר. (עדות ב'האיש וחזונו') (ואפשר שאסר משום ימי נדתה ולא משום אסור השחתה). אולם יש לציין שמשקל רב בסכרת האוסרים האחרונים היא הדעה שההזרעה אינה ודאית, ושאינן לסמוך על הרופאים שמא יחליפו הזרע. וכן שאין לפרוץ גדר בהיתרים שסופם מי ישורנו. כך שבהוראת שעה כשיש נאמנות ברור של רופא ירא שמים שהבטיח לטפל אישית בדבר, אפשר שגם הם היו מצדדים להקל. עכ"פ בשעת דחק כעין זו, אפשר לסמוך על דעת הגדולים שהתירו ההוצאה לצורך פ"ו. אולם יש לדון אם לסמוך להתיר גם בנדון דידן או שאין לדמות ההיתרים שנתנו לאדם נשוי שאינו יכול לפקוד את אשתו, לבחור רווק שצריך להוציא זרע כדי להפרות את האשה לאחר הנשואין. ובכדי לברר יש לבאר היטב סכרת ההיתר.

ב. ברור ההיתר לצורך פריה ורביה

סכרת ההיתר להוציא זרע כדי להפרות האשה, היא משום שההוצאה היא לצורך פריה ורביה. ויש לברר הסברא, האם אסור ההשחתה הוא רק כאשר הזרע לבטלה, וכשמפרים בו האשה אין השחתה כלל לפי שאינו לבטלה, או שכל הוצאה שלא כדרך ביאה אסורה, והוצאה זו מותרת רק משום קיום מצות פ"ו והוי כמוחק על מנת לכתוב כפי שדמו האחרונים. והנה רוב האחרונים שדנו בנושא. העמידו השאלה אם בן הנולד שלא במעשה ביאה מתיחס אחר אביו. ומקיימים בו מצות פ"ו. בשאלה זו הסתפק הח"מ בסימן א' בדין נתעברה באמבטי שקלטה הזרע, אם הבן מתיחס אחר אביו ואם בנו לכל דבר. בהשבץ ח"ג סי' רס"ג כתב שאם נתעברה באמבטי בנו הוא לכל דבר. ואלו בשאלת יעבץ כתב שאינו בנו. בפרט לא לגבי פריה ורביה משום שלא עשה על מעשה. המתירים הוכיחו כסכרת התשבץ והוסיפו שגם לסכרת השאלת יעבץ שנתעברה באמבטי אינו מקיים פ"ו.

משום "שהמצוה בקום ועשה וכשנתעברה מעצמה, לא עסק בבעילה ולא עשה מעשה כלל". בהוצאה לצורך הזרעה שמוציא כדי לקיים המצוה והרופא בשליחותו מזריק הזרע לאשה, הרי נקרא עושה ומקיים מצות פריה ורביה (עיין בהר צבי, מנחת יצחק, ובעמק ההלכה) ועל כן ההוצאה מותרת. ואלו האוסרים סוברים כדעת היעבץ שכן הנולד שלא בדרך ביאה אינו מתיחס אחריו, ואינו מקיים פ"ו, ועל כן הבעל שמשחית הזרע עובר על אסור השחיתה משום שאין לו כל שייכות לקיום פ"ו (עיין דברי מלכיאל שם). מדבריהם נראה שההיתר הוא רק בקיום מצות פריה ורביה, ואם הבן לא מתיחס אחריו ואינו מקיים בו המצוה, אע"פ שלמעשה מהזרע נולד בן ואינו לבטלה, כיון שהשחיתה היתה שלא לצורך מצוות פ"ו, ההשחיתה אסורה.

ואננם ראיתי בעמק ההלכה, שכתב שגם אם נאמר שלא קיים מצות פ"ו כשנולד לא ע"י מעשה ביאה, מ"מ מותרת ההוצאה משום שמקיים מצות לשבת יצרה, ובמקיים שבת כל דהוא הוי הוצאה לצורך ומותרת. וכן כתב במאמר בנעם הגרש"ז אורבך שליט"א. שגם אם לא קיים מצות פריה ורביה, אם ההוצאה היא לצורך ויש בה שבת כל דהוא מותרת. שהוכיח כן מעבד עברי הנושא שפחה כנענית והותר בכיאה אע"פ שבנו אינו מתיחס אחריו, ואינו מקיים פריה ורביה, (ועיין באוצר הפוסקים שהעירו שהדברי מלכיאל עמד על כך, ודחה הראיה דהתם דרך ביאה הותרה לעבד, גם אם אינו מקיים פ"ו כמו נשואי קטנה ואילונית אע"פ שאין בהם פ"ו).

על כל פנים מדברי רוב האחרונים משמע שתלו ההיתר דוקא במצות פ"ו ואם אין בנו מתיחס אחריו ולא מקיים המצוה משמע שאסורה ההשחיתה. ועוד שגם לדבריהם התיירו ההוצאה לצורך קיום מצות לשבת יצרה. אבל מבלי כל מצוה ההשחיתה אסורה גם אם אינה לבטלה ונולד בן. ונסתפקתי באדם שקיים מצות פ"ו בכך ובת ורצה לקיים לערב אל תנח ירך ולהוסיף בכנים. אם אינו יכול לפקוד את אשתו כדרך כל הארץ והרופאים ממליצים על הזרעה מלאכותית, אם היא מותר ע"פ הסברה שההוצאה לצורך פריה ורביה. שאם רק חיוב המצוה דוחה אסור ההוצאה, כשקיים המצוה היא אסור להשחית. ולא מסתבר שמדין לערב אל תנח ירך מדרבנן היא מותר בהשחיתה. וגם לסוברים שמטעם לשבת יצרה מותרת ההוצאה, עכ"פ יש חיוב, אבל כשיש לו בן ובת אינו חייב מן התורה בפ"ו. ואפשר שאע"פ שאינו חייב מן התורה עכ"פ ודאי שמקיים המצוה¹ גם כשיש לו בן ובת, וקיום המצוה מתיר ההוצאה אע"פ שאינו מחוייב. והנה לדעת ר"ת בתוס' נדה יג, וביבמות יא' שאסור השחיתה הוא רק על מי שמצוה על פריה ורביה ונשים שאינם מצוות בפ"ו אינם מוזהרות בהשחיתה, יש לדון שמי שקיים פ"ו בכך ובת אם היא מותר בהשחיתה, או כל עוד יכול לקיים אם אינו מצווה אסור להשחית. וראיתי בתוס' הראש בנדה שכתב שלר"ת דנשים אינם מצוות בהשחיתה לפי שאינם במצוות פ"ו, שגם אנשים לאחר שקיימו המצוה יהיו מותרין בהשחיתה, ואם כן

1. ראה מש"כ הרב דב שטיין, אסיא לא-לב עמ' 78-79; ספר אסיא ד עמ' 188-189, ומש"כ ד"ר דינאל מלאך, אסיא מא, עמ' 92. — העורך

ודאי שיהא מותר להשחית לצורך הפריה. אולם לסכרת הרמב"ן שאסור השחתה אינו קשור בצווי פריה ורביה רק שהוצאה לצורך פ"ו מותרת. יש לדון אם גם המצוה בלבד מתיר ההוצאה, או רק חיוב המצוה.

והנה אם נאמר שרק חיוב מצות פ"ו מתיר הוצאה ולא קיום המצוה, יש לדון אם זוג חסוך בנים ואינו יכול להפקד בדרך כל הארץ, והרופאים אומרים שבהזרעה יפקדו בבנים, האם האיש מצווה לעשות כן כדי לקיים מצוה פ"ו. ואם נמנע מכך נמנע הוא מלקיים מצוה. והנה כל האחרונים המתירים דנו על היתר בלבד אבל חיוב מאן דכר שמיה. ולכאורה אם מותר הדבר רק משום חיוב מצות פ"ו, יהא הדבר חיוב שהרי רק בדרך זו יכול הוא לצאת ידי חובת פ"ו. וראיתי בדברי מלכיאל שכתב בסוף התשובה שם. וז"ל: "ונצטוונו לקיים פריה ורביה כדרך בני אדם ולא ע"י התחמיות." ואם כי דבריו לשיטתו שדן שם לאסור ההוצאה לצורך הזרעה, נראה שגם אם מותר הדבר, חיוב פריה ורביה הוא כדרך כל הארץ ואין כל חיוב לנסות להביא ילדים שלא בדרך ביאה רגילה. לפי שמעשה המצוה שצותה עליו התורה הוא דרך ביאה כדרך כל הארץ. ואם כי מקיים המצוה גם כשהיה לו בן שלא בדרך ביאה נראה שאינו מצווה על כך. ולפ"ז מסתבר שקיום המצוה שיהיה לו בן מתיר ההוצאה ולא חיוב המצוה. שהרי אינו חייב להתחכם. וא"כ גם אם קיים המצוה בבן ובת, יוכל להוציא זרעו כדי לפרות כיון שבכל בן יקיים המצוה!¹

עכ"פ נראה, שבין אם חיוב מצות פריה ורביה מתיר ההוצאה לצורך הפריה, ובין אם קיום המצוה מתיר, אפשר שההיתר הוא רק למי שחייב בפועל במצוה אבל מי שאינו חייב בפועל אסורה עליו ההשחתה. לפ"ז יש לחלק שאדם נשוי שחייב בפועל במצות פ"ו, אם אינו יכול להפקד כדרך כל הארץ מותר לו להתחכם ולעבר אשתו בדרכים אחרות, לקיים המצוה. אבל רווק שעדין אינו יכול לקיים בפועל המצוה לבא בדרך כל הארץ, לפי שאין לו אשה, אסור לו להשחית זרעו גם כדי להביא בנים, משום שעדין לא התחייב בפועל במצות פריה ורביה. ואם לא נתחייב אסור לו להשחית כדי לקיים, ואע"פ שכל אדם חייב בפריה ורביה, החיוב עדין אינו חייב בפועל, כל עוד לא נשא אשה.

ג. הצווי בפ"ו כמעשה הביאה או בקיום הבנים

ונראה ששאלה זו תלויה בגדר חיוב מצות פריה ורביה. אם המצוה היא הבאת הבנים לעולם והביאה היא רק הכשר מצוה, או שמעשה המצוה הוא מעשה הביאה ומציאות הבנים היא רק תנאי המצוה ותכלית קיומה. אם המצוה היא הבאת הבנים לעולם חיוב המצוה הוא שיהיו בנים בכל דרך שהיא ואפשר שחייב גם לנסות בכל הדרכים, אם אינו יכול בדרך כל הארץ. ולפי זה גם רווק חייב לקיים המצוה בפועל ולהביא בנים. אולם אם חיוב המצוה הוא מעשה הביאה מסתבר שהחיוב הוא רק כדרך כל הארץ. ורווק כל זמן שאין לו אשה, חייב להכשיר עצמו לקיים המצוה. אבל עדיין איננו חייב בפועל במצוה, שהרי אין לו האפשרות לקיים המצוה בלי אשה.

בשאלה זו דנו האחרונים, במנתת חנוך במצוה זו כתב שהמצוה היא קיום הבנים ואלו הביאה רק הכשר מצוה. והוכיח כן מהדין שמקיים המצוה בכך ממזר ואם הביאה היא המצוה, הרי שהמצוה באה בעבירה (כשאלת האחרונים). ועוד שאם הבנים נפטרו בלא זרע של קיימא, לא קיים המצוה. משום שעיקר המצוה היא הבנים, ולא מעשה הביאה ולידתם, כסברא זו כתב גם ב"פרי יצחק", להגר"י בלזר זצ"ל. והוכיח כן מהדין שמי שהיו לו בנים בגיותו ונתגייר קיים בהם מצות פריה ורביה. והרי בזמן הביאה והלידה היו גוים ואינו מצווה. וכיצד קיים המצוה, ומוכח היא קיום הבנים בעולם.

אולם בהר צבי בסימן א' דחה סברא זו וכתב שלא מסתבר שהמצוה היא מציאות הבנים שהרי דבר זה אינו ביד האדם, ובמה קיים המצוה מי שנתגייר בכך שיש לו בנים. ובאר שם שהמצוה היא מעשה הביאה שהתורה צותה על האדם לעשות את המוטל עליו לקיום הבנים. והביאה אינה רק הכשר מצוה, אלא המצוה עצמה, וקיום הבנים הוא תנאי בחיוב המצוה. שמי שאין לו בנים, או שהיו לו בנים ומתו חייב במצוה, ומי שיש לו בנים גם אם נולדו בגיותו, או שנעשו בעבירה כגון ממזר שלא קיים המצוה, אינו חייב במצות פריה ורביה. לפי שבמצוה מחוייב רק מי שאין לו בנים.

ואפשר שבה נחלקו הפוסקים אם נתעברה באמבטי מתיחס הבן אחריו ומקיים מצות פריה ורביה. לסוברים שעיקר המצוה היא קיום הבנים בעולם, גם נתעברה באמבטי מקיים המצוה, אבל אם המצוה היא הביאה כדרך כל הארץ, הרי שבלי מעשה ביאה, אין כאן קיום מצות פריה ורביה. וראיתי בהר צבי שם, שכתב לחדש שגם לדעת הט"ז שבן הנולד באמבטי אינו מקיים פריה ורביה, עכ"פ נפטר בכך זה מחיוב המצוה. כדוגמא בן ממזר ומי שהיו לו בנים בגיותו, שאע"פ שלא קיים המצוה, נפטר מחיוב המצוה משום שיש לו בנים.

על כן בנדון דידן, כיון שהבחור עדין לא נשא אשה, אינו חייב בפועל במצות פ"ו. ואמנם חייב להכשיר עצמו ולהשתדל לשאת אשה ולהביא בנים. אבל כל עוד אינו יכול לקיים מעשה ביאה כדרך כל הארץ עדין אינו מצווה בפועל בקיום המצוה. ועל כן אין לו גם ההיתר להשחית זרעו, משום שרק מי שחייב במצוה מותר לו להתחכם או צריך לקיים המצוה אולם מי שאינו חייב במצוה בפועל אינו חייב להביא בנים בדרכים אחרות.² ואע"פ שהדברים הם רק בגדר ספק, כיון שגם הסיכויים להצלחה בהזרעה אינם ודאים, והסכון שלא תפריח אח"כ ודאי שאינו ודאי והכל בידי שמים. בנדון זה כדאי שלא להזקק להיתר שיש בו ספיקות ולא ימנע טוב להולכים בתמים. ואכן כך היה שבחסדי ה' זכה המנוח להפקד בזרע של קיימא כדרך כל הארץ בשבועים הראשונים של נשואיו.

2. לפי האמור יוצא, לכאורה, שאילו היו מקיימים את הנישואין מייד כ"חופת נידה", היה החתן מתחייב במצות פרו ורבו מייד, ואם כן היה מתקיים ההיתר לקיים פ"ו ע"י הקפאת זרע לעתיד, הקפאה העשויה, אולי, לאפשר לחתן לקיים את מצוות פ"ו במלוואה (בכך וכת) למרות הטיפול הקרינתי והכימותרפי. — העורך.

(מקור: אסיא מד (יא, ד), ניסן תשמ"ח, עמ' 34-39)